

Zöldi László Istenek békéje

*„Azt hittem, 'deresre' akarnak húzni,
de eddig nagyon jól éreztem itt magam.”
(Végh Antal a Népszabadság kerekasztal-
beszélgetésén, 1968. december 24-én)*

Miközben erre az előadásra készülődtem, felötlött egy esemény a debreceni diákkorból. 1969 januárjában egyetememes történelemből szigorlatoztam az egyetemen, ezért csak a vizsgaidőszak után nézhettem meg a Térképen nem található című Darvas József-dramát a miskolci színházban, körülbelül egy hónappal az ősbemutató után. Nem egyedül utaztam Miskolcra, hanem néhány diáktárssal együtt. A vonat útja Nyíregyházán keresztül vezetett, ahol jól megtermett, civil ruhás, ám katonás mozgású és félreérthetetlen foglalkozású férfiak jelentek meg a kupében. Lekergettek bennünket a vonatról, és egyikük gúnyosan megjegyezte, hogy talán még elérünk az esti előadásra. A fogvacogtató hidegben kiálltunk az országútra, és stoppolni próbáltunk. Némi késéssel érkezünk a színházba, de nagyon tetszett a darab, és diákszokás szerint nem tapssal adtunk hangot tetszésünknek, hanem lábdobogással. S mert csak a kakasülőre volt pénzünk, kis híján leszakadt az emelet.

Az egyetemre való visszatérés után pedig hetekig folyt ellenünk a pártbizottsági vizsgálat. Csak azért nem keveredtünk államellenes összeesküvők hírébe, mert a budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetemről éppen akkoriban zárták ki *Haraszti Miklóst* és néhány társát, ezért az MSZMP vezetése úgy döntött, hogy vidéki egyetemeken talán mégsem kellene összeesküvéssel vádolni a diákokat. Ha akkor kizárnak bennünket az egyetemről, a diploma megszerzése után nem kerülök az Élet és Irodalom szerkesztőségébe, az értelmiségi hetilap munkatársaként nem ismerkedem meg Végh Antallal, nem szövődik köztünk barátság, és halála után nyolc évvel, 2008. október 8-án sem tarthatom meg előadásomat a nyíregyházi megyei könyvtárban. Vajon megvannak-e az állambiztonsági szolgálat jelentései a debreceni diákok miskolci színházlátogatásáról, a civilruhás tisztek imént részletezett akciójáról? Egyébként ma már tudom, hogy idestova negyven évvel ezelőtti kalandunknak vannak tágabb összefüggései, ezekre azonban később keríték sort.

Állóvíz az események sodrában – 1968

Most inkább azon tűnődöm, hogy mi volt 1968 legjellegzetesebb eseménye Magyarországon. Aligha kétséges, hogy az, amikor a magyar honvédség átlépte a határt, és öt másik szocialista ország katonáival együtt megszállta Csehszlovákiát - „az

internacionalista segítség” jegyében. Az sem kétséges, hogy a prágai bevonulás után befagyott a kádári konszolidáció, de nem azonnal. A társadalmi nyilvánosság szerkezete 1968-ban még előnyére változott, és csak 1972/73-ban zárult be újra, hogy aztán a nyolcvanas évek második felében újra kinyíljon, és ama évtized végén a rendszerváltásba torkoljon.

Az 1968. augusztus 21-én bekövetkezett katonai intervenciótól függetlenül egy másik hatványolcas esemény is máltó a figyelmünkre. Májustól a hazai gyógyszerárakban fogamzásgátló tablettához lehetett jutni. Ez mindjárt vitát is kiváltott a szellemi életben, a népesedéspolitikait. Megszámoltam, hogy 1968-ban mi mindenről cseréltek eszmét. A népesedéspolitika mellett a nemzeti kérdéstről és a hazafiságról, az ifjúságról, a morálról, az izlésről, a művészet hatásáról, a kritikáról, a filozófus *Lukács György* és az MSZMP viszontagságos kapcsolatáról, *Illyés Gyula* Hajszálgyökerek című nemzetféltő esszéjéről, *Déry Tibor* Ítélet nincs című emlékirataról, különösen annak a Rajk-pörrel foglalkozó fejezetéről, és a közléspolitikáról is. Ez legalább tíz vita, amely kisebb-nagyobb izgalmat váltott ki a szellemi berkekben.

Mi jellemezte ezeket a közéleti vitákat? Egyrészt az, hogy 1956 után alig több mint egy évtizeddel olyanok szólalhattak meg bennük, akik börtönben vagy/és belső száműzetésben töltöttek néhány évet. Másrészt pedig az, hogy ezek a disputák szűk körre korlátozódtak: értelmiségi hetilapokra és folyóiratokra. A szellemi életbe visszaengedett ötvenhatosok ugyanis azzal a feltétellel szólalhattak meg, hogy hangjuk nem hallatszik le, a társadalom mélyrétegeibe. Ez a szempont jelzi a *Kádár János* körül csoportosuló politikai elit szándékát: létrehozni a politika és az értelmiség közti kiegyezést, a politika primátusával, persze. De már az is eredmény, hogy a politikusokkal egy sorban emlegetik az írókat. *Darvas József*, az Írószövetség elnöke ki is mondta, hogy meg kéne teremteni az istenek békéjét, a Treuga dei-t, ám lehetőleg úgy, hogy a kompromisszumra alkalmat teremtő viták a művelt közbeszéd keretei között maradjanak. A vitakereteket majdnem mindenki elfogadta, aki legális keretek között akart élni, dolgozni és alkotni, 1968-ban egyetlen kivétel volt: Végh Antal.

A harmincnégy esztendő író 1968 áprilisában jelentette meg *Állóvíz* című szociográfiáját, amely jó egy éven át uralta a közbeszédet, és a szellemi életből átszivárgott a köznapi tudat szférájába is. A szerző akarva-akaratlanul olyan vitát gerjesztett, amelynek témájáról, a penészlekiek nyomorúságáról mindenki hallott akkoriban. Értelmiségi asztaltársaságokban Penészlek az elmaradottság hívószava lett. Mi, debreceni diákok az egyetemi könyvtárban ronggyá olvastuk a Valóság című folyóiratot, és a gyári ebédszünetekben a munkások kézről kézre adták az áprilisi számot. A Dunaújvárosban százszámra dolgozó penészleki segédmunkások pedig a hétvégi hazatérések alkalmával a Déli pályaudvar érintésével mentek át a Keleti pályaudvarra, a „fekete vonathoz”, és az újságstandosok megrökönyödésére rosszul öltözött, feketéllő kőrmű, kaptatos férfiak keresték a társadalomtudományi folyóirat áprilisi számát. Majd amikor bemutatták A térképen nem található című, penészleki témájú drámát, különböző egyetemekről, főiskolákról diákok százszámra ruccantak át a miskolci színházba – de erre már utaltam.

Anélkül, hogy túlhangsúlyoznám az *Állóvíz*ről kirobbant vita jelentőségét, érdemes kiemelni egy nemzetközi párhuzamot. Ezzel egy időben Franciaországban a lázongó diákokhoz csatlakoztak az értelmiségiek és a szervezett munkások, és a három társadalmi réteg rég nem látott egységbe forrt össze, amíg De Gaulle

elnök ügyes politikával szét nem választotta őket. Kicsiben ugyanez a közeledés valósult meg Magyarországon, elismerem, talán nem a legjelentékenyebb vita ürügyén. Mivel magyarázható mégis a Végh Antal-féle szociográfia váratlan és meghökkentő hatása?

Azzal, hogy ekkor derült ki: szabad-e nyilvánosan kritizálni, van-e legális megnyilvánulási lehetősége a kritikai gondolkodásnak.

Érdekes módon világítja meg a korabeli helyzetet *Héra Zoltán*, a Népszabadság munkatársa, aki 1968. augusztus 19-én, két nappal a csehszlovákiai bevonulás előtt ezt írta, nyilván nemcsak a maga véleményét tolmácsolva: „A szellemi vita nem azonos az igazságügyi eljárással.” Arra utalt, hogy vége annak az időszaknak, amikor a vita azt jelentette, hogy ha valakinek az állampárt szerint vitatható nézetei vannak, és ezt valamelyik pártlapban emlegetik is, akkor az illető megemlegette. Számíthatott rá, hogy hamarosan letartóztatják, vagy legalábbis kirúgják az állásából. A végrehajtó hatalom tehát 1968-ben a vita kifejezés rossz csengését, ha úgy tetszik: frászcsengős jelentését igyekezett feledtetni, az új gazdasági mechanizmus szellemében, az alkotó erők felszabadítása révén. Zajlottak a viták, egyedül Végh Antal rúgta föl az íratlan egyezményt (meglehet, nem is tudott róla). Olyan hangot ütött meg, amely túllépett a művelt közbeszéd keretein, és szinte osztársadalmivá terebélyesedett.

Vita a tespedésről

Végh Antal pályakezdő író szatmári születésű. 1956 őszén Biharban tanítóskodott, falujában ő vezette a Forradalmi Bizottmányt, társaival együtt még reszpublika alapításán is törte a fejét. Az 1957-es vizsgálat azt állapította meg, hogy a Gáborjáni Köztársaság tervezett kikiáltása nem számít bűncselekménynek, ezért a képesítés nélküli tanítót nem zárták börtönbe, „csak” néhány hónapig tartották internáló táborban. Kiszabadulása után levelező tagozaton elvégezte az egri tanárképző főiskolát, eközben Nyíregyházára került tanítani. Itt tűnt fel a novelláival, amelyekre ösztöndíjat kapott az Írószövetségtől. Hamarosan a fővárosba költözött.

Budapestről hívták vissza Nyírbátorba, egy író-olvasó találkozóra, amelyen *Ratkó József* költővel együtt vett részt. A forró hangulatú összejövetelen felállt egy idősebb férfi, mint kiderült, a közeli Penészlek tanácselnöke, és a két vendéget meghívta a falujába. El is mentek, a helybéli érdeklődőkkel folytatott beszélgetés után ott is aludtak, és másnap körülnéztek a határszéli településen. Az élményből művek születtek. *Ratkó József* ezt írta *Penészlekről*: „Innen van legmesszebb az ég./ Rakétával sem érhető el.” A szép vers megjelent, szinte észre sem vették. Végh Antal pedig elutazott Szigligetre, és az alkotóházban kisregényen dolgozott volna. Csakhogy nem ment ki a fejéből mindaz, amit *Penészleken* tapasztalt. Hogy könynyítsen a lelken, egy nap alatt kiírta magából az élményeit, azon melegében el is olvastatta egy másik író-beutalttal, majd javíttatott rajta, és immár megnyugodva kezdett neki a kisregénynek.

Aztán a *Tespedés* című szociográfiát beadta a *Valóság* szerkesztőségébe, a mintegy húszoldalas riport néhány hét múlva meg is jelent *Állóvíz* címmel. A „keresztapa” az óvatos szerkesztő, *Körösi József* volt. Végh Antal ilyesmiket írt *Penészlekről*: „Arrafelé még az isten is homok.” „Járda nincs.” „Némelyik ház olyan alacsony, hogy a kutya is mászkálhat a tetőn.” „Pókhálót tesznek a nyílt sebre.” A helybéli férfiak denaturált szeszt, úgynevezett durát isznak, aztán nyolc-tíz gyere-

ket csinálnak az asszonynak. A gyerekek közül sok a debil, még több a tetves. A szerző végkövetkeztetése: „Ez a falu segítségért kiált.” A szociográfia felhördülést váltott ki a szűkebb pátriában.

A segéd munkások letagadták Dunaújvárosban, hogy ők penészelekiek, körülbelül egyhónapos hezitálás után pedig, 1968. május 12-én, vasárnap a Kelet-Magyarország című nyíregyházi napilapban riportsorozat kezdődött. *Gesztelyi Nagy Zoltán* írta, címe A valóság Penészeleken lett. A négyrészes ellencikk első sorát máig idézgetik az idősebb olvasók: „Limbes-lombos falu”. Hát kérem, pontatlan az emlékezet, mert így indul a szintén húsz gépelt oldalnyi ellenriport: „Május van, az út és az utcák akácillattól terhesek. Limbes-lombos, nagyon csinos, takaros falu.” A cikk szerzője teljesítette a megyei pártbizottságtól kapott feladatot: elmarasztalta a „koromfekete szociográfiai tanulmány”-t. Amiről Végh Antal azt írta, hogy fekete, arról ő azt, hogy fehér.

Szerinte például a penészeleki gyerekek nem tetvesek, csak serke van a hajukban. Ebből a megállapításból született egy különös, de jellemző epizód. *Lengyel József*, az egyik legtekintélyesebb író – aki 1938-tól 1955-ig a Gulágon, illetve száműzetésben múlatta az időt – az Élet és Irdalom Véleményünk szerint című rovatába írt glosszát, és egy bölcs falusi öregembert idézett: „Uram, ahol serke van, ott tetű is van!” (1968. szeptember 14.) Közben újabb ellencikkek jelentek meg a megyei napilapban, a szerzők támadták az Állóvíz íróját, anélkül azonban, hogy a nevét leírták volna, Hármat érdemes megemlíteni közülük. *Ordas Nándor* főszerkesztő Szomorúfűz című jegyzetét (Kelet-Magyarország, 1968. május 1.), *Kun István* Divatból vagy kötelességből? című glosszáját (1968. június 16.) és *dr. Hornung Mátyás* országgyűlési képviselő parlamenti felszólalását (1968. október 17.).

A Szabolcs-Szatmár megyei pártbizottság első titkára, *Orosz Ferenc* pedig küldöttséget menesztett Budapestre, az Írószövetségbe, hogy zárják ki Végh Antalt, s ami ezzel egyet jelent: fosszák meg a publikálás lehetőségeitől. Darvas József, az Írószövetség miniszterviselt és Kossuth-díjas elnöke – aki egyébként 1956 előtt éppen a nyírbátori járásban volt országgyűlési képviselő – maga is szociográfusként kezdte pályáját a népi írók között, és azt mondta, hogy beül a szolgálati gépkocsiba, elutazik Penészelekre, és ha kiderül, hogy Végh Antal hazudott, akkor kizáratja. Ebből a látogatásból született a Magyarország felfedezése című esszé, amely a Kortárs 1968 szeptemberi számában látott napvilágot. Tehát már Csehszlovákia megszállása után, de a szerkesztők nyilván előtte adták le közlésre.

A terjedelmes írásban Darvas József lejegyzi a Penészeleken tapasztaltakat, majd kifejti: „Az Állóvízben rajzolt helyzetkép talán sötétebb a valóságosnál, de a valóság is elég sötét.” Lényegében igazolja Végh Antal állításait, és egyértelműen megfogalmazza, hogy az írónak joga van másként látni a valóságot, mint a pártmunkásnak. Azt javasolja, hogy a felszabadulás huszonötödik évfordulójára hirdessenek szociográfiai pályázatot Magyarország felfedezése címmel, és az első kötetet 1970. április 4-én jelenjék meg. Huszonöt író kap ösztöndíjat, köztük Végh Antal is, aki megírja Erdőháton, Nyíren című könyvét, amelynek kézírata elsőként készül el, mégis csaknem három évet tölt Illés Endre páncélszekrényében, és a Szépirodalmi Kiadó gondozásában csupán negyedikként jelenik meg a sorozatban.

Ez azonban későbbi fejlemény, egyelőre 1968 őszén vagyunk. Darvas Józsefet elkapta az ihlet, és drámán dolgozik. A Térképen nem található című darabot 1969. január 10-én mutatták be a miskolci színházban. Javában próbálták a színészek Nyilassy Judit pályakezdő rendező vezetésével, amikor fontos cikk je-

lenik meg a Népszabadság karácsonyi számában. Az egész oldalnyi kerekasztal-beszélgetés címe: Pártmunkások és írók együttműködéséről, az objektív, pártos valóságábrázolásról. A vita résztvevői: Darvas József, *Erdei Ferenc* (egyaránt a népi írók köréből indultak, és mindketten jelentős közéleti szerepet játszottak a Kádár-korszakban), *Győri Imre* (az MSZMP Csongrád megyei első titkára), *Orosz Ferenc* (a Szabolcs-Szatmár megyei első titkár), *Sipos Gyula*, *Urbán Ernő* és *Végh Antal* írók, *Pándi Pál* (a lap kulturális rovatának vezetője), és *Gosztonyi János* (a Népszabadság főszerkesztője).

Az alaphangot a vendéglátó ütötte meg, Gosztonyi János kifejti: „Nekünk, pártmunkásoknak arra kell vigyáznunk, hogy különbséget tudjunk tenni a rendszerellenes támadások és a kritikai észrevételek között.” Végh Antal szociográfiáját a kritikai észrevételek közé sorolja, és Orosz Ferenc kivételével a beszélgetés többi résztvevője is elismeri az írói látásmód létjogosultságát. Ennek hatására a szabolcs-szatmári pártvezető háttérbe húzódik, a kerekasztal-beszélgetés további részében nem is szólal meg. A vita tanulsága pedig az, hogy 1968 végén a véleménynyilvánítás jogáról nem a pártfunkcionáriusok és az írók között húzódik a határvonal, hanem az MSZMP ortodoxai és reformerei között. Ha nevesíteni kellene, akkor a *Biszku Béla*, illetve az *Aczél György* vezette szárnyak harcoltak egymással.

A kettő között egyensúlyozott Kádár János, aki Aczél György kezdeményezésére az Írószövetségbe is ellátogatott, hogy békét teremtsen, ha úgy tetszik: megteremtse az istenek békéjét. Elbeszélgetett Veres Péterrel, Szabó Pállal, Illyés Gyulával, Déry Tiborral, és a Népszabadság 1968. június 9-i tudósítása szerint ezt mondta egy nappal korábban: „A szocialista konszolidációt nálunk a fejlődés jellemzi, és nem a tespedés.” Úgy foglalt tehát állást, hogy a Penészlek-szerű zárványokat föl kell számolni. (A 2008. október 8-i Végh Antal konferencián hallottam az egyik előadótól, hogy a Bács-Kiskunban elsőtitkároskodó *Romány Pál* ennek jegyében kötelezte a járási vezetőket: olvassák el az Állóvíz című szociográfiát, és dolgozzanak ki intézkedési tervek az esetleges zárványok felszámolására.) Éppen ellenkezőleg reagált a szabolcs-szatmári politikai elit. Kétségbeesetten védte a mundér becsületét, de magára maradt az MSZMP-n belül is. Egyedül a szomszédos megye pártbizottsági lapjától, a Hajdú-Bihari Naplótól kapott nyilvános támogatást.

Egyébként az Állóvíz-vitának újabb lendületet kölcsönző dráma, A térképen nem található mai szemmel olvasva nem túl jó. Afféle publicisztikus szindarab, de annak idején felettébb hatott – nemcsak Miskolcon, hanem később Budapesten is. Darvas József, a már-már elapadt vénájú író újra erőre kapott, és feleségül vette a színmű fiatal rendezőnőjét, majd Végh Antallal együtt házat épített Budán, a Lipótmezei úton. Napjainkban mindkét író nevét emléktábla örökíti meg a társasház falán. Ha mesét irtam volna, azzal fejezném be, hogy itt a vége, fuss el véle. Csakhogy így túl kerek a történet. Talán tovább árnyalható, ha megpróbáljuk levonni belőle a tanulságokat.

Az Állóvíz-ből fakadó következtetések

Csehszlovákia megszállásának évében, 1968-ban a magyar politikai vezetés elvieselte, sőt közvetve pártolta, hogy az írók, újságírók feltárják a valóságot. A jelen-ség ellentmondásos, persze. Úgy lehetne összefoglalni, hogy a Kádár-féle vezetés minél több szalon igyekezett kapcsolódni Nyugat-Európa gazdaságához, de hogy ezt Brezsnyevék ne vegyék észre – vagy tegyenek úgy, mintha nem vennék észre

–, a belpolitikában ideológiai szilárdságot próbált mutatni. A kétarcú folyamat fokozatosan kristályosodott ki. A nyilvánosság kinyitása nem szakadt meg 1968. augusztus 21-ével. Elhúzódott egészen 1972/73-ig, amikor a volt lukácsistákat eltávolították a munkahelyükről, némelyiket még az országból is.

Akkorra azonban már Vég Antal és társai fölfedezték Magyarországot, a nyilvánosság szerkezete széttöredezett, és már „csak” idő kérdése volt, hogy a helyzet mikor torkollik a demokratizálódásba, amelyet az utókor rendszerváltásnak nevezett el. Ebben a folyamatban jelentős szerepet játszott Vég Antal. Nemcsak az almafákról és a penészeleki emberekről írott riportjaival, hanem foci témájú műveivel is. Megítélésem szerint futball-könyveiben is a politikai-gazdasági viszonyokról mondta el a véleményét, méghozzá brutális nyíltsággal, amit mindenki megértett.

Tanulság, legalábbis számomra, az a bizonyos tágabb összefüggés, amelyre utaltam e tanulmány elején. Ma már tudom, nem egyszerűen arról volt szó, hogy az MSZMP vezetése a Haraszi Miklósé mellett nem akart még egy debreceni diákpört is. A mi félszeg miskolcjáró akciónk azért sem végződött az egyetemről való kizárással, mert anélkül, hogy tudtunk volna róla, beleillettünk a pártreformerek elképzeléseibe. Itt kell megemlíteni *Kőrösi József* és Pándi Pál nevét, akik Aczél György legszűkebb köréhez tartoztak, és a Valóság című folyóiratot, illetve a Népszabadság kulturális rovatát bocsátották a véghantali gondolatok rendelkezésére. Felismerték a bennük rejlő mozgósító erőt, amelyet ki is aknázták a dogmatikusok elleni küzdelemben. A szabolcs-szatmári vezetés tragikai vétsége, hogy nem vette észre, milyen mozgások vannak a politikai életben, vagy észrevette ugyan, de az MSZMP ortodoxai mellé állt.

Örülök, hogy a Vég Antal hetvenötödik születésnapja alkalmából rendezett konferencián mindezt elmondhattam, és íme, most le is írhattam.

Kun István A felkavart Állóvíz

Negyven éve nem sokan olvasták Nyíregyházán és a megyében a Valóság című folyóiratot. Milyen lap volt ez? Kiváló szerkesztőkkel, gondolatokban gazdag, ám az ellenzéki attitűdnek nyomait sem mutatta. Az orgánium 1968 áprilisában Állóvíz címmel szociografikus riportot közölt *Vég Antal* író tollából. A téma egy dél-nyírségi falu, Penészelek élete, s az itt lakók életvitele volt.

Az írás közzlése bombát robbantott a szabolcsi közéletbe.

Nem előzmények nélkül. A hatvanas években újból mocorogni kezdett a magyar valóság kutatása. Nemcsak a fővárosban. Amikor a *Mocsár Gábor* és *Taar Ferenc* közös műve, a *Tanyavilág, bomló világ* című szociográfia megjelent 1964-ben, még nem okozott riadalmat. A tanyákat igazából senki sem szerette. Valljuk be, joggal. Márkus Ist-

ván három évvel később tette közzé a *Mit láttam falun?* című tanulmánykötetét, s ugyanebben az évben jelent meg *Mocsár Gábor* Nálunk vidéken című szociográfiája. Mocsár Gábor nevéhez fűződik egyébként a megyénket illető legfrappánsabb metafora: Szabolcs-Szatmár megye Magyarország Sziciliája.

Mindezek nem okoztak felhördülést a megyét irányító potentátok körében. Az írások boncolgatták ugyan a homlokráncoló gondokat, csakhogy kissé általánosak voltak. Felülről nézvést azonban az élet egyre biztatóbbnak látszott. Ekkor indult az új gazdasági mechanizmus. Az élet minősége érezhetően javult. Jobb lett az ételkészítés, a városokban még húst is lehetett kapni, amin az erre járó szovjet elvtársak rettentően csodálkoztak. A megyébe egyre több ipari üzem telepedett le a fővárosból, munkahelyeket teremtve, megélhetést és biztonságot. Jólétet azért nem, mert Nyírbátorban vagy Tiszaszalván esztergályost meg géplakatost is alkalmazhattak annyi bérért, amennyiért Pesten még takarítónőt se.

A megye vezetői tisztában voltak a szorító gondokkal úgy általánosságban, ám szinte kizárt, hogy azok mélységét ismerték volna. Azt meg különösen nem, hogy miként határozza meg a nélkülözés az átlagember életminőségét. Úgy ítélték meg, hogy a megye nagyszerűen fejlődik, noha vannak problémák. Ám ezernyi jel mutatott a terepismeretük hiányára. Nem voltak igazán kíváncsiak. Például. Jártak-e a szabolcsi hatalmasok a lerongyolódott dél-nyírségi falvakban? Aligha. Nyírbélteken és Penészleken a nagy téeszervezési hullámban nem alakítottak közös gazdaságot, mert „ügyse tudna megélni”. E vidéken tehát folytatódott a magángazdálkodás, mégpedig roppant alacsony színvonalon. Miért figyeltek volna rájuk? Itt még téeszelnőket se kellett találni.

Mi volt e tájon az elszegényedés az oka? Egyebek mellett az ottani rossz minőségű földek. A paraszti földéhségtől elvakítva a harmincas években e környéken lecsapolták a vizeket. A ligetes erdőket kiirtották, s nemcsak a tölgyesek tűntek el, hanem szinte a nyírfák is. S az eredmény? Sivatagosodás! Ez nyomban jelentkezett, s azóta is erőteljesen folyik. Ma már a tájidegen akác a meghatározó, a száraz homok fája. Ahol mégis lett téesz – például Penészlek szomszédságában, a nyírlugosi Szennyes-pusztán –, ott nagyon keményen meg kellett küzdeni a betevőért.

Ha központi bizottsági tag jelezte az érkezését, netán egy eleven miniszter, akkor aszfaltoztak, utcát söpörtek, bár lehetőleg olyan helyre vitték a magas vendéget, ahol nem bántotta a szemét semmi. Miért autóztak volna Penészlekig? Nyírlugoson támogatásokban dúskáló állami gazdaság elegáns szállodája várta a Cserhágó nevű tanyabokorban őket, s ha a vendégnek vadászni támadt kedve, akkor vadászhatott. És pazarul meg lehetett rendezni a lakomákat, özpörköltekkkel, áfonyás vaddisznósültekkel.

Miért ment volna pártkorifeus vagy miniszter tovább tíz kilométert? Itt a világ a napos oldalát mutatta. És mindenki a fényt akarta látni.

Amit Végh Antal az Állóvízben leírt, az egyszerűen nem illett a helyi vezetés által a megyéről alkotott képbe. A szembesülés a csikorgó nyomorral valóban drámainak nevezhető. A hazai szegénységről igazából hallgatott az egész ország. És annak jeleiről is. Szégyellte. A nyers valósággal addig sosem találkozott káderoknak szinte fizikailag sajgott a tetű említése. Tudhatták volna pedig. Az az élősködő eléggé elterjedt a szabolcsi, és nemcsak szabolcsi falvakban, s egyáltalán nem tekinthető penészleki specialitásnak. Hajvizsgálatokat folytattak szinte minden iskolai osztályban. Rendszeresen. Sűrűn. Fűrész- és fertőtlenítő brigádok járták ez idő tájt a településeket, s különösen a cigánykolóniákat. Gyaníthatták a tetűinvázió for-

rását a putrik lakóiban, habár még Nyíregyháza is csupán pár éve dicsekedhetett központi vízművel. Községekben alig találhattunk ilyet, a házi vízellátók is csak ekkoriban kezdtek terjedni.

Aztán a dura... A denaturált szesz rendszeres fogyasztása a fölfutó alkoholizmus tükrében is valami középkori elmaradottságot jelzett. Másutt nemigen ittak durát, mert pálinka többnyire főtt a kisüstökben. Penészleken nem, ez alighanem helyi extrémitásnak tekinthető. A családok nélkülözése mégsem penészleki különlegesség volt. Így élt a megyében legalább kétszáz falu lakosságának jókora hányada, és ha volt is szalonnája sokaknak, azt nem vágták, hanem *csak kaparták* evés közben. Lassabban fogy úgy.

Am az Állóvíz igazi mondandójának nem a tetű, nem a dura, s nem az elesettség iszonyú erejű láttatása bizonyult. Hanem mi? Miről beszélt a riport, ha nem ezekről? Hát igen, mást jelzett. A kiúttalanságot. A reménytelenséget. A kilátástalanságot. Hogy van ebben az országban olyan település, ahol e szörnyek eltakarják a Napot, mint a füstöt-port okádó vulkán. Hogy szépülő világunkat antagonisztikus ellentmondások jellemzik. A cserhágói lakomák szomszédságában éhező gyerekek tömege él.

Mit tesz egy okos vezetés, ha megjelenik egy ilyen riport? Mindenképpen igyekezne hasznot húzni belőle. Például leül a kormányral, és azt mondja, hogy ezen valamiképpen változtatni szeretne. A változáshoz kellene koncepció, kellene támogatás, kellene segítség, munkahely-teremtés, iparosítás, infrastruktúra fejlesztése, utak, vízmű, szennyvíz-elvezetés. Hogy a pesti mérnök se érezze *száműzetésnek*, ha a Nyírségbe küldik. A munka örömeért nem jön ide, de más csábítás okán talán mégis. Hogy valóban tarthatatlan állapotok uralkodnak a fejlődő ország némely tájain, és ezek akként változtathatók meg, hogy...

És még arra is emlékeztethette volna a vezetés a kormányzatot, hogy e perifériákkal soha senki nem törődött Trianon óta. (Amúgy 1968 óta se nagyon.) És íme, az eredmény! Nemcsak Penészlekről van itt szó!

Persze rengeteg pénz. De vajon megtakarítható-e? Tehát egy okos vezetés érveket kaphatott a kezébe a szociográfiában közölt tényekkel.

Csak hát Szabolcs-Szatmár okos vezetésnek a nyomaival sem rendelkezett. Aki itt igazán tehetségesnek számított, az jobban tette, ha sebtében távozott a megyéből. Az itteni párt- és tanácsi főnökök a Végh-riportot nem felhasználták a közös ügy segítésére, hanem személyes sértésnek tekintették. Támadásnak. Fűrésznek. Alattomos ármánynak, amely az ő székük lábát fűrészeli.

Kiadták tehát a direktívát: Meg kell cáfolni Végh Antalt! Be kell bizonyítani, hogy hazudott!

A feladat végrehajtása a megyei lap főszerkesztőjére hárult. Hogy az „ellenriport” megírását hányan s kik utasították vissza, az nyilván gyónási titok. Végül egy hányatott életű, rutinos tollú, ám absztinensnek megértő jóindulattal sem nevezhető újságíró fogott bele. Opuszát közölte a lap, nem épp a dicsőségére. Az „ellenriport” ugyanis cáfolt. Például úgy, hogy nincs a gyerekek hajában tetű.

Csak serke.

Végh Antal tehát hazudott!

És kacagni se mert a plebsz. Mármost nyilvánosan.

A megyei vezérkar háborgása tetemre hívta mind Végh Antalt, mind az írószövetség akkori elnökét, *Darvas Józsefet*. A központi bizottsági tag Darvas maga sem tekinthető érintetlennek a szociográfia művelésétől. Orosházáról írta a saját munkáját, s a települést a legnagyobb magyar falunak nevezte. Ám Penészlek

közös bejárása nem az „ellenriport” valóságát igazolta, a szabolcsi vezetők nagy-nagy bosszúságára.

A túréshatárokat átlépő Állóvíz utóélete több rétegű. Alapkérdések megoldása helyett például osztogatták e tájék falvaiban a boggyós gyümölcsök, a málna és ribiszkefélék dugványait. Ingyen, persze, hiszen ki tudott volna fizetni érte. Csak hát e kultúrák termesztése nem igazán szaporítóanyag kérdése. Penészleken és a környező településeken az akció azért valamit enyhített a siralmas jövedelmi viszonyokon. A helyzet azonban máig sem rózsás, noha néhány éve létesült egy tejfeldolgozó üzem a faluban. Hogy a mostanában talált gáz kitermelése milyen hatással lesz az életminőségre, az hamarosan kiderül.

Darvas a penészleki vizsgálódást színműben dolgozta fel. Ezt hamarosan bemutatták a miskolci színházban, A térképen nem található címmel. A bemutató után a nyíregyházi vasútállomáson állandó ügyeletet tartottak délutánonként titokzatos megbízottak: Vajon kik utaznak Miskolcra? Végh Antal pedig megkezdte a megyejárást. Benyomásait a Magyarország Felfedezése újjáéledő sorozatban tette közzé, Erdőháton, Nyíren címmel. A kötetbe fölvette ugyan a penészleki riportot is, a könyv egészének törekvése azonban egyértelműen az enyhülést célozta, a dühök és a sértődöttségek csöndesítését. A Magyarország Felfedezése későbbi kötetei is vizsgáldtak, ám csupán a túrés szigorú határain belül. Ezek mégis szerfölött hasznosak voltak. Körülnézhattünk az országban, és többnyire a láttelepet se hamisította a szerző.

Az Állóvíz megjelenése fordulópontnak tekinthető. Noha az előzmények alapoztak, az igazi fordulathoz Végh Antal nyers őszintesége kellett. Megjelenése új korszakot indított el a magyar szociográfia történetében. Láttatta, hogy itt vannak elfeledett vidékek is, ahová nem süt a Nap, ahol mindennapos az éhezés, s ahol a kilátástalanságot nem oldották álmodozó remények. Ám a térképen azért ez elfeledett perifériák is megtalálható.

Romány Pál

Agrártársadalom, mezőgazdaság Végh Antal műveiben

„Móricz azt mondta, szépen megírni csak azt lehet, ami fáj. Ki ne akarna szépen írni, ha már ez a mestersége? És mi az, ami fájhat egy ilyen tanya láttán?”

Végh Antal (1979)

1.

Végh Antal szépen is írt, őszintén is. Faluról, pusztáról, lakóikról. És Neki fájt, amit – „kiváncsiságból” – egy szatmári tanyán szociográfiai pontossággal leltározhatott. Nyírgelse – Szalmadpuszta akácos dűlőútján *Villás Ferenc* 83 éves tsz-tag és felesége mondta el életét az írónak. Azt is, hogy a 600 forintos havi fixet kiegészíti a háztáji, a jószágtartás, meg a delavári szőlő. Végh Antal megírta az Új Tükör-

ben. Beválogatta egyik kötetébe is. Nem volt egy győzelmi jelentés. Ám igaz volt. A „dokumentáció”, a szalmatetős ház is. Fénykép is volt róla. Akkor még több is akadt errefelé...

El kell árulnom, hogy Szabolcs-Szatmár régebben sem volt ismeretlen számomra. A háború után a Nagykunságból Csengerre jöttünk a piacra sóért, az akkori valuta pedig – amit cipeltünk magunkkal – a szemeskukorica volt. Nálunk az előbbire, az átjárható határ két oldalán, különösen pedig Máramarosban, az utóbbira volt nagy szükség. Enni kellett ... A vonatok tetején, vagy vagonokban pedig már lehetett (!) „utazni”... A fiatalok, köztük magam is, vállalták a kockázatot.

Később, Gödöllőről, végzés előtt lévő egyetemistaként, gazdasági üzemtervkészítési gyakorlatra is jöttünk erre. Volt, akit Penészlekre, illetve Szenyepusztára (akkori hivatalos nevén) osztottak be. Végh Antal előtt jártak ott. Tapasztalataikat elmondták. Nem írták meg. Döbbenet elmondták. Végh Antal – később, mert még késett a változás – megírta. Egy országos, tekintélyes folyóiratba. Hullámokat vert.

Bács-Kiskun megyében dolgoztam akkoriban. Az írást sokszorosítottuk, s kiosztottuk a járási vezetőknek. Kötelesek voltak gondosan megvizsgálni, hogy található-e hasonló állapot saját környezetükben. És intézkedni. Erről is beszámolt a Valóság.

Később megismertük – a „megyéjében nem kívánatos” – Szerzót is. Hívtuk, akár állandó lakosnak is Bács megyébe. Ahogyan „áttelepült” más író – *Zám Tibor*, illetve *Buda Ferenc* is a Duna-Tisza-közi homokvilágba.

Végh Antal nem választott új otthonot. Szatmárinak maradt. Vallomásaiban mindvégig. A híres, újjáélesztett szociográfiai sorozatban, a *Magyarország felfedezésében* tette le, könyvvel is, a névjegyét. A sorozat rangos szerkesztő bizottságából néhány név: *Boldizsár Iván*, *Darvas József*, *Erdei Ferenc*, *Ortutay Gyula*. Fotó: *Sára Sándor*. Az *Erdőháton*, *Nyíren* 1972-ben jelent meg. Szándékában (címében is) Magyar Sziciliának indult. Benne az Állóvíz, az akkor 35 éves szerző írásaival. Majd sorjázta új és új írásai. „Regényes társadalomrajz” – miként *Székelyhídi Ágoston* nevezte nem egy munkáját. Novellák, karcolatok, vagy éppen szatírák. Utibeszámoló kanadai dohánytermesztőkről, skandináviai találkozásokról, vagy itthoni „felfedezésekről”. Mert alakítani, jobbítani akart – kertelés nélkül írni arról, ami fájt.

Volt, hogy egymást váltottuk a *Népszavában*, vagy máshol – egy-egy írással, véleménnyel. Mindig a mezőgazdaságról. Tudva: Magyarország (még) nem Hollandia...

2.

Kötelességem volna most, – a program szerint – hogy a mezőgazdaságról szóljak Végh Antal írásai alapján. Melyikről? Arról a nemzetgazdasági ágazatról, amely számomra választott, életre szóló szakmai kapcsolat, s Anti számára is állandóan

visszatérő téma volt. Hol a szakmai kihívásai okán, hol a termelés fenntartói, a földet megművelő emberek élete miatt. Nehéz lenne a választás, itt és most nem is tehető más, mint néhány kapcsolat felvillantása, megemlézése. Különböző korszakokból.

Az almafákat látva 1996 tavaszán írta Végh Antal: „Micsoda idők azok, amikor a gazda nem tud örülni a fák virágainak. Milyen idő és kor, amelyikben reménytelenül és feleslegesen porozzák be a gyors röptű méhek, a zúgó darazsak a virágokat, amikor feleslegesen jár a dongó, meg a könnyű szél, munkájuknak nem lesz haszna.” (Nincs béke az almafák alatt I. kötet 364.o.) A szerző céljáról mindent elárul az Előszó címe: „Ez a könyv – kiáltás!”

A 43. kötete volt. Szenvedélyes írások gyűjteménye. Vérbeli publicisztika – plebejusi hevülettel, daccal, helyenként iróniával. Kiállítás a megtépázott falu mellett, tiszta forrást keresve, írói eszközökkel. A nagybetűs Agrár-szaktudományt megismerte, igaz értőit megbecsülte.

Lehetne számításokat végezni, hogy írásainak hány százaléka foglalkozik falusi, mezőgazdasági témával, mekkora hányada tárgyal nagy társadalmi-gazdaságpolitikai kérdéseket, vagy „csak” múltó fájdalmat, balgaságot, emlékezetes botrányt. Szókimondóan, néha érdesen. „Ha én azt tartom egy politikusról, hogy tehetségtelen, azzal még nem sértem meg a becsületét. Legfeljebb a hiúságát” – jelenti ki egyik írásában. Pörölt, „lázadt” más írásaiban is. Azért is pl. hogy „most öt kiló alma is kell egy liter benzinért!”

Hol van már a tavalyi hó? Mintha Veres Péter régi tételét hallanánk: „egy pár csizma – egy mázsa búza!”

Végh Antal mindvégig azért küzdött, hogy Szennyespuszta, Penészlek minden állóvíze, pocsolyája megszűnjék. Országosan is. Kimondatlanul is *Szentágothai Jánossal*, az MTA egykori elnökével azonosan látta a jövőt. Ha más eszközökkel is. Szentágothai úgy látta, hogy 2000 után Magyarország két erőforrásra támaszkodhat igazán. Egyik: állampolgáraink tehetsége – ahogyan fogalmazott – feje és keze, a másik pedig termőföldje, annak legjobb hasznosítása.

Az írói vallomás azt is megfogalmazta, hogy „gyógyíthatatlan baloldali vagyok”, de úgy, mint Móricz, Krúdy, Illyés, vagy Nagy Imre.” És persze: író, megélt huszadik századi magyar történelemmel.

3.

Elfogadott tétel, hogy Magyarország XX. százada nem értelmezhető a népi írók: *Erdei, Illyés, Darvas, Kovács Imre, Szabó Zoltán és társaik munkásságának ismerete nélkül*. Nem túlzás, hogy a századvég, a rendszer oda-vissza alakulása, a XXI. század indulása pedig *Végh Antal, Márkus István, Lázár István, Zám Tibor*, a mai Magyarország felfedezőinek, s többi terepmunkásának írásai, elemzései nélkül. Igen, nem értelmezhető, vagy csak félreértelmezhető, ami azzal egyenlő, hogy: hamisan. Jó lenne elkerülni, illetve kikerülni belőle.

A korszak egyik szociográfusa írta ajánlásában 1973-ban: „írni is, politizálni is nehéz minálunk. E könyv (azaz a dedikált, R.P.) szeretné meggyőzni arról, hogy íróként politizálni még nehezebb.” Végh Antal is jól tudta ezt. Egy 1988-ban adott interjúban a következőkben fogalmazta meg krédóját:

„Móricz vert seregeinek bolondos flótásai fűjják még. Én hozzájuk tartozom. Akkor is, ha egyedül maradok...”

És tudni és tudatni akarom, hogy mi történt abban a korban, amiről az én munkáim szólnak. Hogy akkor, ott mit csináltak az emberek, mit gondoltak, milyen volt az a világ... *Pontos hű krónikása akarok lenni a világomnak...* És ha valamit is sikerül ebben teljesítenem, nem éltem hiába.” (Kiemelés: R. P.)

A mai és a holnapi Magyarországon is érdemes figyelni Végh Antalra. Most lenne 75 éves Emlékezetes írásait indokolt lenne újból kiadni, megismerni, megszívlelni.

Szekeres István

A sport Végh Antal írásaiban

A müncheni olimpián, 1972-ben a magyar labdarúgók nem tudták megvédeni bajnoki címüket. Válogatottunk a döntőben kikapott a lengyelektől. De ezüstérmes lett. Az A csapat két világbajnokságra nem jutott el, de mindkét selejtező sorozatban egyenlő erőt képviselt a legerősebb vetélytársakkal is. A futball híveinek társadalmi méretű, széles táborát még éltette a remény, hogy egyszer majd megint lesz aranycsapatunk. Hogy most csupán hullámvölgyben vagyunk. Ez csak rossz álm, ugyanolyan irracionális, mint az '54-es döntő, hiszen Puskásék egyszerűen nem kaphattak ki a németektől. A közvélemény mindig talált bűnbakot: a középcsatárt, aki csipőre tett kézzel álldogál végig fél mérkőzéseket, a szövetségi kapitányt, aki rosszul állítja össze a válogatottat, az MLSZ-t, amelynek az elnöke nem tud rendet teremteni. Az átlagszurkoló

hitt abban, hogy csak néhány homokszemet kell kifűjni a gépezetből, és ismét tökéletesen működik majd. Hogy csak néhány alkalmatlan személyt kell kicserélni, és a határ ismét a csillagos ég.

1974-ben azonban egy író, bizonyos *Végh Antal* kimondja: a király meztelen! A magyar futball beteg. Nem könnyű kis nátha érte utol, amelyet pár nap alatt ki lehet fekdüdni, hanem tele van kelevénnyel, és legbelül is gyilkos kór burjánzik benne. Végh tizenkét évvel későbbi diagnózis egyértelmű: Gyógyíthatatlan. Azt követi még az Utolsó konzilium, majd a futballtrilógia kor- és kórtörténelmi dokუმentummá válik.

Az alapmű az első könyv, a *Miért beteg a magyar futball?* című. Frontáttörés. Leszámolás az illúziókkal. Jellegzetes a hangütése: plebejus indulat hatja át. Nem Végh az egyetlen, aki így közelít. Az indulat ugyanaz, csak a kifejezési forma más *Hofi Géza* és *Moldova György* munkáiban. Hofi a maga sajátos, a plebejus-populárisból folytonosan az intellektuálisba átsimuló humorával teszi nevetségessé az indulata tárgyát. „A válogatott előtt le a kalappal” – mondja. „A Himnusz alatt”

– teszi hozzá. Moldova groteszkbe és abszurdba oldja az indulatait. Amikor a Verhetetlen tizenegy-ben a majmokból verbuvált klubcsapatnak azt a nevet adja: Váci utcai Bányász, tökéletesen jelképezi a tisztátalan, hazugságokra épülő magyar labdarúgást. Hofi és Moldova Kőbányáról, a külvárosi vagabundok világából nőtt ki, és magával vitt sok mindent szemléletből, argóból, nyelvi leleményből. Végh Antal a szatmári Erdőhát földközeli szülőtteként és szokimondáshoz szokott civis diákként haragos ítéletet mond mindenről, ami tisztességtelen, álságos. Tudjuk róla, hogy van humora, lírája, mestere leírásnak, párbeszédnek, de a futballról (és néhány más köztémáról) szóló, publicisztikus alapvetésű írásaiban mindezt háttérbe szorítja a primér indulat. Mégpedig nagyon tudatosan. Ki is mondja: „El-fogultan beszélek és hévvel. De hát nélkül szabad-e, lehet-e, érdemes-e egyetlen szót is kiejteni, leírni? És vajon bűn-e az elfogultság? Nem inkább kötelesség?” (Gyógyítatlan)

Most következzen néhány idézet a sportág mechanizmusáról! Az első: „A vezérigazgató s a többiek az állami pénz juttatásának okán igénylik a személyes bele-szólás jogát.” A második: „A csaló játékvezetőnek mindig van, aki pártjára álljon. A hatalmasságok, akik ahhoz a csapathoz tartoznak, amelyeknek a javára a bíró csalt.” És végül a harmadik idézet: „A sportköri hatalmasságok egyúttal a vállalati, intézménybeli hatalmasságok is.” A vezérigazgató és a többiek... a hatalmasságok... Végh Antal így emlegeti őket. De kik voltak ők?

Elmondok egy példát. *Horváth Ede*, a Győri Vagon- és Gépgyár (később Rába) vezérigazgatója a szocializmus őszinte híveként volt vérbeli kapitalista. Amikor szabad kezet kapott, a termékszerzetet átalakította – racionálissá, és takarékosan bánt a közvagyonnal. A gyárban nőtt fel, ismerte minden szegletét, és be tudott állni minden munkása helyére, minden munkafolyamatba. A futballt nem szerette. De a Központi Bizottság tagjaként azt kellett átélnie, hogy az ülések csúszással kezdődnek, mert a többi nagyvállalati vezető, a megyei első titkárok és más, vezető politikusok „fociznak”. Megvitatják a bajnokság eredményeit, és folyik a vetélkedő: „Simán megvertünk benneteket... Ahhoz is kapaszkodnotok kell, hogy nálunk három gól alatt megüszsátok!” Horváthot froclizták is, amiért kimarad a szömeccsekből, nincs is náluk komoly futball. Gondolt egyet, magához kérte az egyesület elnökét, azaz a vejét, *Szánuel Jánost*, a csapat egykori kiváló hátvédjét, és megkérdezte: mennyi kellene ahhoz, hogy jó futball legyen Győrben. Később átnézte a számításokat, és azt mondta: rendben. Azzal teremtette meg a Verebes-féle sikerkorszak alapjait.

Horváth üdítő kivétel volt még abban is, hogy nem járt ki a meccsre, nem akart sütkérezni a dicsőségben. Az „elvtárs urak” túlnyomó többsége ezzel szemben ugyanúgy tette fel a falra a csapata által megszerzett pontokat és helyezéseket, már persze jelképesen, mint a másik „úri huncutság”, a vadászat során elejtett állatok agancsát valóságosan. Ennek az elitnek a gátlástalanságát Végh Antal nem érinti. Nyilvánvalóan ismerte, de – talán egészséges önvédelemből – nem foglalkozott vele. Nem is illett volna a futballt féltő gondolatai közé. Hiszen ki is mondja: „Mi volna hát a teendő? Nem félreállítani a labdarúgást támogató gazdasági vezetőket, mert akkor anyagi támogatás híján egyszerűen meghalna a magyar futball.”

A magyar labdarúgás – anyagi támogatás híján – később valóban halál közeli állapotba, és az azzal egyenértékű gazdasági és erkölcsi nihilbe süllyedt. 1987-ben megszűnt a sportág állami támogatása. Azóta még működési hozzájárulás sem jár az MLSZ-nek, amelyet pedig minden más szakszövetség évről évre megkap. A foci

korábban többszörös támogatásban részesült: a bányászcsapatok például kaptak a „trösztől”, a megyétől, a várostól, a bányászszakszervezettől. A jó futballnak kijáró magas nézőszám szép jegyár-bevételt is hozott. A rendszerváltással azonban megszűnt a futball számára bázist jelentő nagyvállalatok, bányák, üzemek többsége. Vagy már nem voltak magyar tulajdonban. A külföldi befektetők pedig úgy viselkednek, mint az ukránok Dunaújvárosban, ahol összeomlóban van a virágzó sportélet. A tulajdonos azt mondja: valamicskét ad persze, de ő elsősorban az ukrán sportot hivatott támogatni, nem a magyart. Az önkormányzatoknak nincs törvényi felelősségük a sport támogatásában, a szakszervezetek – állami pénzek híján – szintén nem partnerek, kisebb gondjuk is nagyobb, mint a sport.

Ebben a kutyaszorítóban szélhámosok és csalók vetődtek rá a futballra, abban mosták, azon keresztül lopták a pénzeket. Ez éppúgy nem a sportág sara, pedig rá fröcskölt a legtöbb, mint az úgynevezett futballhuliganizmus. Mert az is társadalmi jelenség, amelyet a tévészékház ostroma világossá is tett. Végh Antal labdarúgó-trilógiája egy, már lezárult korszak kórképe. Legfeljebb néhány eleme maradt érvényes. Ha ma könyvet írhatna (és bár írhatna!), annak egészen más lenne a tartalma és az üzenete. A címe pedig talán az: Miért nem gyógyulhat meg a magyar futball?

Nem kívánok belemenni részletekbe, néhány tény azonban továbbgondolásra ajánlok. Például a *Csank János* korábbi szövetségi kapitánytól származó adatot: a magyar labdarúgásban évente hatmilliárd forint fordul meg, ennyi a nem az európai élvonalba tartozó Austria Wien évi költségvetése. A Győrben stadiont építő, futballakadémiát létrehozó, évi ötszázmilliót a csapatra költő *Tarsoly Csaba* a Stuttgart elleni kupavisszavágó előtt elmondta: míg az ETO költségvetése két- (azaz kettő), addig az ellenfél százhusz-millió euró. Sírhatunk persze, hogy gyenge a magyar bajnokság, és bezzeg az angol, a német, az olasz, a spanyol!... Azt viszont tudnunk kell, hogy ott csupa világválogatott játszik klubszínekben, és többnek van nem is egy olyan játékos, akinek a vételára meghaladja a mi labdarúgásunk egyéves költségkeretét. A mi legjobb játékosaink és legtehetségebb fiataljaink – hál’ istennek: egyre többen – külföldi csapatokban játszanak. Nem vagyunk jelen a futballbizniszben, nagyon távol állunk a sportág valós üzleti értékrendjétől. Nálunk felháborodást váltott ki, hogy például egy *Dárdai Pál* havi egymillió fizetést kap, mert hát: ezért a gyenge produkcióért!... De ugyanazért a „gyenge produkcióért” elvitték Németországba, harmincmillió havi keresettel. Nyilván senki nem hiszi, hogy a német menedzsereknek elment az eszük. Nem bizony. Arról van szó, hogy ők az európai átlaghoz igazodnak. A lemaradásunk csak a sportág infrastruktúrájában nagyobb. A világhoz képest falusi kiscsapatok vannak. Egyszer persze akár a Real Madridot is megverhetik, arra azonban nagy tételben nem érdemes fogadni.

A rendszerváltáskor az volt az ideológia, hogy a labdarúgást, és egyáltalán: az élsportot, tartsa el a gazdaság – csak hát közben a privatizáció gyakorlatilag lenullázta a hazai érdekeltégű termelést. Meg hogy a futball mindenütt a világon üzlet, legyen nálunk is az, tessék vállalkozni – csak hát született valahol is a világban üzlet, tőke nélkül? A labdarúgásunk „tőkéje” kimerült a lepusztult stadionokban, de még azok sem képezték a klubok tulajdonát. Ugyan, mire lehetett volna vállalkozni?

Van egy Végh Antaltól származó megállapítás, amely – úgy látszik – túlél minden korszakot: többen élnek a futballból (a sportból), mint érte. Így, ebben a formában

került a frázisaink közé. De ez így (amely nem azonos Végh Antal szavaival) – már elnézést a kifejezésért – hülyeség. Vajon *Luciano Pavarotti* az operának vagy az operából élt? A frázissal – ebben az elferdített formájában – az a baj, hogy az amatőrromantikus ideájára épít nagy szemérmesen: a sportolás kedvtelés, az edzői és a sportvezetői tevékenység nemes társadalmi munka. Pedig hát a sport szereplői a valódi, nagy teljesítményért éppúgy megérdemlik az anyagi elismerést, mint a sikeres, szintén főállású orvosok, mérnökök, ügyvédek. Éppen ideje tehát, hogy Végh Antalt idézzük, szöveghűen: „Túl sokan élnek meg ma Magyarországon labdarúgásból. Sokkal többen, mint ahányan élnek a labdarúgásnak!” Három dolgot emelek ki. Az egyik az, hogy „túl sokan”. A másik, hogy ez megélhetési – de nem jóléti – forrás. A harmadik pedig az, hogy „ma”, vagyis 1974-ben. Mert ugyanez a jelenre 1987 óta nem érvényes. Nincs állami pénz a futballban, és ha a klubtulajdonos a sajátjából túl sokat ad, az a magánügye. Neki is alkotmányos joga, hogy alkalomadtán hülye legyen. De – teszem hozzá – nem az. A Végh Antal második mondatában szereplő „sokkal többen”, az költői túlzás. Hiszen ő maga tárja fel, hogy több ezer – például falusi – kiscsapat működik, és az utánpótláskorosztályokban is több tízezer gyerek futballozik. Ezeken a helyeken a játékosok (és többnyire az edzők is) néhány óra munkaidő-kedvezményt, a meccsek után vacsorát kaptak.

A kéttucatnyi, a közvetlen élvonalba tartozó csapat környékén persze „túl sokan” éltek meg. Közülük nem kevesen érdemükön felül jól. De kik? A pénzt adó hatalmasság nem a futballból élt. Neki a társadalmi rang, a hatalom mámora volt a fizetség, és az, hogy ha a csapat külföldre utazott, ő vezette a küldöttséget. Ő volt a klub társadalmi, vagy mondjuk egyszerűbben: díszelnöke. Dolgozott mellette egy kuli, az ügyvezető elnök, közvetlenül a futball ügyeivel pedig a szakosztályvezető és az intéző foglalkozott – szakmaszerűen. Sok munkájuk volt, jó fizetést kaptak, ez a része tisztá. Hanem hát volt ott „slepp” is, a titkárnőktől az ilyen-olyan ügyintézőkig, mind a „mi kuttyánk kölykei”, valakik a hatalmasság emberei közül. Nagyon sok olyan régi játékos tettek meg utánpótlás-edzőnek (mondjuk úgy: végkielégítésként), akinek gőzük sem volt arról, mit és hogyan kellene tanítani a gyerekeknek, akik másnyelvenek voltak már, mint suhancként ők maguk. Ráadásul már a futball sem ugyanaz volt. A bundákat, a csalással létrejött átigazolásokat a szűk ügyvezetés azért nem tudta megállítani, mert abban a hatalmasság – hallgatólagosan, de olykor tevékenyen is – részt vett. A „slepp” pedig tapsolt hozzá.

Az új nemzedékekkel szemben elkövetett szakmai merénylet a Miért beteg...-nek a Végh Antali diagnózisában fontos helyet foglal el. Azt írja: „A labdarúgás tömegutánpótlásának körülményei társadalmilag megváltoztak, de ezt a futball szakvezetése figyelmen kívül hagyta! Futballzszeniket várnak, mint ahogy Puskásék jöttek a semmiből – holott az a semmi csak a látszat, mert nagyon is széles alapokból nőtt ki a magyar aranycsapat.” Jellemző, hogy a hanyatlás éveiben a szakembereink vezető okként emlegették a grundok megszűnését. Pedig azokat Nyugat-Európában is beépítették (előbb, mint nálunk), ott mégis van futball. Igen, mert tudatos, kollégiumi rendszerű képzéssel pótolták a grundokat. A mi szakembereink az aranycsapat iránti ámulatukban megrekedtek az ügynevezett magyaros technikánál. Ebben a csapdában vergődik kinyájában – gyakorlatilag az egész magyar futbalszerető társadalom. Ha gyerekek fociznak a dühöngőben, száz felnőtt közül kilencvenkilenc arra a srádra mondja, hogy tehetséges, aki kicsi,

ügyes, következőképpen gyors, fordulékony. És jól cselez! De mennyit ér ma a „driblizés” a világ nagy stadionjaiban?

Fiatalokról hozok példát. Ha jól emlékszem, a 17 évesek játszottak Európa-bajnoki selejtezőt a norvégok ellen. Az első félidőben a magyarok parádés akciókat vezettek, gólt lőttek, 1-0 ide. A szünetben jeles szakemberünk értékelt a tévében: „Hát, igen, a mieink tudása magasan a norvégok tanult futballja fölé nőtt”. A második félidőben egyre többször az ellenfél érte előbb a labdát. Ahogy múlt az idő, a mieink már nem villogtak, hanem kétségbeesetten védekeztek, mert – ahogy mondani szokás – már a fülükön vették a levegőt. A norvégok begyömöszöltek két csúnya gólt, és megnyerték a meccset a másodrendű, „tanult futballjukkal”.

A labdarúgás előtt is óriási lehetőség nyílt a megújulásra 1963-ban, amikor megszületett a sportiskolai rendszer. A kiválasztott gyerekeknek (akkoriban százezren voltak, ma tizenötezen) a tagozatos iskolában mindennap volt testnevelésórájuk, amelyen emelt szintű, kemény, általános fizikai képzést kaptak. Majd délután, a sportiskolai szakosztályban speciális, sportági képzést. Ezzel alkalmazkodtunk a világhoz, amelyben már napnál világosabb volt: csak a kezdő kortól végzett napi két edzés vezet el a nagy eredményekhez. A futball legtöbb szakembere nagyképűsködött: a labdarúgás más, mint a többi sportág, mi a saját hagyományainkat követjük. Meg gúnyolódott: futballt nem lehet „tudományos alapon” csinálni, a mi két szemünk, tapasztalatunk többet ér minden sportiskolánál. A sportág kitért az új módi elől. Azt mondom: akkor buktuk el a későbbi, kínos évtizedeket.

Végh Antal is foglalkozik a kérdéssel. Szembeállítja a „tornatanári” és a „szakemberi vonal” érvrendszerét. Az előbbi így hangzik: „A magyar futballisták azért kapnak ki mindenfelé, mert a játékosok atlétikusan nem képzettek, csak a trükkökre alapoznak mindent, nem bírják az iramot, nincs erőnlétük”. A focisták fújták a magukét. Végh – nagyon okosan – úgy összegez, hogy mind a két félnek van igazsága, a megoldás tehát a két szemlélet ötvözete lehet. Hogy nem főrmédt rá a szűk látókörű trénerekre, annak a Kutas-féle követelményrendszer lehetett az oka. Amiatt szörnyülködik a Miért beteg...-ben, és fordul a rokonszenve nem is annyira az edzők, mint a megalázott embertársak felé. *Kutas István*, az MLSZ akkori elnöke a fizikai képességek karban tartása érdekében minden csapat munkájába beparancsolt egy csomó futógyakorlatot: 100x30 métert, hosszútávot, Cooper-tesztet.

Hadd tegyek itt egyetlen gondolatnyi kitérőt! Nem véletlenül mondtam, hogy a követelményrendszer csak karbantartásról szólt. Sportélettani tény, hogy a különböző fizikai képességek csak meghatározott életkorig fejleszthetőek. Nagyjából a tizenéves kor közepéig kialakulnak az olyan fontosak, mint a tüdőkapacitás (ez az állóképesség alapja) vagy a futógyorsaság. (Ezért volt bűn évtizedeket eltékozolni a sportiskola nagy lehetőségéből!) Az akkor megszerzett képességek maximumát a felnőtt már csak reprodukálni tudja, meghaladni nem, azért a maximumért viszont naponta, keményen meg kell dolgozni.

Kutas vérlázító módon vezette be a szisztémáját: kémeket küldött a csapatok edzésére, hogy betűre betartják-e az adott napra kirótt programot, amely hibás volt például abban is, hogy a húsz és a harmincöt évesre ugyanazt a terhelést róttá. Emiatt Végh teljes joggal marasztalta el. Mégis beleesett a csapdába: nem vette figyelembe, hogy a begyepesedett magyar szakember (vagyis nem mindegyik) irtózik minden változástól. Sír, gúnyolódik, szabotál. És a játékosainak a foglya: nem akar ütközni velük, főleg külső ok miatt nem. Mivel a kemény követelmények

betartása szerfelett fárasztó a futballistáinak, ráerősít, cinkosként mutogat fölfelé: azok ott hülyék. És jóindulatúan félrenéz, amikor futás közben, a kanyarokban néhány métert csálnak a fiúk. Kutas István elviselhetetlen modorú ember volt, született despota. De a sporthoz értett. Az ő követelményrendszere volt az egyetlen az elmúlt fél évszázad magyar labdarúgásában, amely legalább megkísérelt átfogó megoldást adni akut problémákra.

A tisztesség úgy kívánja, hogy a futball sok szereplője között, akiket Végh Antal erős kritikával illetett, kettőt megvédjek. Az egyik *Bene Ferenc*, aki az író szerint egy alkalommal alattomosan megrúgta ellenfelét. Nem zárom ki, előfordulhatott. De hogy az újpesti középcsatár alapjában véve minden idők egyik legsportszerűbb játékosa volt, és nemcsak hazai összehasonlításban, az biztos. Mint gólgyárost, ütötték-vágták az ellenfelek, de soha nem fetrengett, soha nem reklamált, indulatból, látványosan soha nem törlesztett, és soha nem állították ki. A másik pedig *Illouszky Rudolf*, akit Végh – mondjuk ki: – tehetségtelen és gyáva, mihaszna figurának ábrázol. Valójában az egyik legkiválóbb szakemberünk volt, ő vezette be a Vasassal a 4-2-4-es játékrendszert (a kis *Berendit* hátravitte beállósna a középhátvéd *Mészöly* mellé), és azzal átütő sikereket ért el: itthon bajnokságokat nyert, egy rangos chilei tornáról a *Pelét* felvonultató Santost megelőzve hozta haza a kupát, és szövetségi kapitányként is eredményekben gazdag korszakok fémjelezték a munkásságát. De hát – tudvalevőleg – a hír szent, a vélemény szabad, az író szíve joga, kit hogyan minősít. *Szepesi György* viszont tényhibákat talált a *Miért beteg...*-ben, amikor Végh – mint az MLSZ elnökét – felkérte: írjon előszót a könyv 1981-es, új kiadásához. Szepesi sportszerűen és megokoltan dicsérte az író, azt azonban sajnálta, hogy a nyilvánvaló tévedéseit az új kiadásban nem korrigálta.

Végh Antalnak adok igazat. A *Miért beteg a magyar futball?*-nak, amely bombaként robbant, az eredeti formájában kell fennmaradnia. Az eredetinek az indulatával, elszántságával. A hibák is abból erednek. Lehet ugyan, hogy egy-egy példa sántít... De ha valakiből ilyen elemi erővel tör ki a keserűség, a tiltakozás, nem válogatja meg a szavait, olykor persze igaztalan is. Viszont így lesz emberi és – összességében – hiteles maga a mű.

A sportírói munkássága pedig attól magas színvonalú, hogy minden kétséges szituációt hozzáértéssel és precízen térképez fel. Ezt teszi a mexikói 0-6-tal is. Nincs olyan komoly érv a szovjet csapattól elszenvedett kiütéses vereséggel kapcsolatban, amelyet átlépne a riportjában, mert a *Gyógyítgatlan* műfaja az. A tésztaevés állítólagos ártalmait éppen csak érinti, mert az nem komoly. A sport táplálkozástudománya ismeri a szénhidrátfeltöltés fogalmát, a teniszkirálynő, Martina Navratilova például esküdött rá; meg lehetett próbálni. Szánalmas volt az össznépi gúnyolódás. Végh három új és speciális gond együttes hatására összpontosít, magam is úgy gondolom: helyesen. A hideg magaslaton végzett edzőtáborozás rontotta a teljesítés esélyeit a mexikói forró magaslaton. Árthatott az is, hogy a magyar csapat a helyszínen a mérkőzések idején, a déli hőségben edzett, míg mindenki más a hűvösebb estéken. Nem kisebb szaktekintély óvta ettől *Mezey Györgyöt*, mint a német kapitány, *Franz Beckenbauer*. De a magyar visszaszólt: a Császár foglalkozzon inkább a saját csapatával; van mit javítani rajta. És ez a harmadik, talán a legfontosabb ok: Mezey teljes önállóságot követelt, azt az MLSZ vezérkara megadta neki, miáltal egyszersmind magára is hagyta – kontroll nélkül.

Végzőként Véghet idézem. A receptjét: „A magyar bajnokság legyen magas színvonalú, mindenekelőtt korrekt, és benne a játékosok olyan küzdelemre le-

gyenek kényszerítve, mint amilyen egy jó világbajnoki szerepléshez szükséges! És olyan erkölcsi állapotokat kell létrehozni a csapatoknál, amely nélkül egy sikeres világbajnoki szereplés el sem képzelhető. Gondolok itt elsősorban az egységes szemléletre, a játékosoknak az egymáshoz való, korrekt viszonyára, gondolok itt egy alapos, szakszerű felkészülésre, és nem utolsó sorban egy elszánt, megalkuvást nem tűrő sportpolitikai vezetésre.”

Az üzenet megkésett. A kínos mexikói kudarcot követő évben a struktúra szét-
esett, az állam kiszállt a futballból.

A magyar labdarúgás elindult az ismeretlenbe.

Nagy István Attila

Történelmi alulnézet az irodalomban – Végh Antal novellái

Az MTI 2000. december 20-án rövid hírben adta közre, hogy „életének 67. évében, hosszas betegség után kedden este elhunyt Végh Antal író.

Végh Antal fiatal korában novellákkal vonta magára a figyelmet. Nagy visszhangot kiváltó könyvei a labdarúgásról szóltak. A *Miért beteg a magyar futball?* című könyve például 750 ezer példányban jelent meg. A magyar paraszti élet egyik leghitelesebb ábrázolója volt. Novelláiban, regényeiben foglalkozott szűkebb pátriájával, Szatmárral. A 90-es évek közepén betegedett meg, de azután is állított össze köteteket kisebb lélegzetű írásaiból. Ötvenhárom könyve jelent meg. Írt elbeszéléseket, szociográfiákat, útirajzokat, riportokat is.”

A hatvanas évek magyar irodalma máig érvényes jelentős alkotásokkal gazdagodott. Elég itt csupán néhány példát említeni: *Németh László: Irgalom* (1965), *Órkény István: Tóték* (1967), *Csurka István: Ki lesz a bálánya* (1969), *Sánta Ferenc: Húsz óra* (1964), *Somogyi Tóth Sándor: Proféta voltál szívem* (1965), *Fejes Endre: Rozsdatemető* (1962), *Váci Mihály: Szegények hatalma* (1964), *Moldova György: Gázlámpák alatt* (1966), *Ladányi Mihály: Utánad köszálok* (1965) és mások művei, kötetei. Az évtized korszakos jelentőségű a magyar irodalom fejlődésében. Nemcsak a művek, hanem az azok körül kibontakozott kritikusi és olvasói viták is fontosak az évtized megítélésékor.

A hatvanas évek nagy eredménye, hogy új költőnemzedékeket is elindított. Az első, kiemelkedő műveket létrehozó alkotókat „Hetek” néven emlegette a kritika. Összetartozásukat nem csupán a közösen megjelentetett antológia jelezte, sokkal inkább az indíttatás, az élménykörök, a világképek közelsége. *Ágh István: Szabad-e énekelni* (1965), *Bella István: Szaggatott világ* (1966), *Buda Ferenc: Fűvek*

példája (1963), *Kalász László*: Szánj meg idő (1967) *Raffai Sarolta*: Részeg virágzás (1966), *Ratkó József*: Félelem nélkül (1966) *Serfőző Simon*: Hozzátok jöttem (1966) tartoztak ebbe a körbe. Személyes sorsukban sok volt a közös vonás: a szegénység mélyvilágából érkeztek, nagy küzdelem volt a hátuk mögött, a megpróbált gyermekkor gyakori motívuma költészetüknek. Közvetlen valóságismeretük adja a versek élményfedezetét. Legfontosabb témáik is ebből a valóságból kerülnek ki. Világképük fontos eleme a közösség, a szegénységből felemelkedettek iránti hűség, az etikai elkötelezettség, a közéleti felelősségérzet. Közös bennük, hogy csaknem mindannyian *Nagy Lászlót* és *Juhász Ferencet* tekintették költői elődeiknek.

A hatvanas évek végén egy új írónemzedék viharos beáramlásának vagyunk tanúi az irodalmi köztudatba. Feltámad a vita a fiatal írók helyzetéről, vita zajlik magáról a minősítésről is.

Ez az új nemzedék már nem élte át a háború embert próbáló éveit, jórésztüknek a felszabadulásról sincsenek élményei; az ötvenes évek légkörét gyermekként tapasztalták meg. Tartalmas eszmélkedésük tehát már az ötvenhat utáni konzolidáció időszakára esik. Éppen ezért sokan közülük úgy érezték, hogy lemaradtak a társadalom alakításának látványos pillanatairól, kevesebb terük van a cselekvésre, mint elődeiknek. Erre utalnak a fellángoló viták a hétköznapi forradalmiságáról, az ifjúság és a marxizmus kapcsolatáról, vagy a farmerosok nemzedékéről.

A szocializmusba születettek generációja ez tehát, melynek csak áttételesen vannak élményei a történelmi előzményekről. Talán ezzel magyarázható, hogy a *Váci Mihály*, *Garai Gábor*, *Soós Zoltán*, *Ladányi Mihály*, *Simon István* *Baranyi Ferenc* nevével jelezhető közéleti költői magatartás a hetvenes évekre elveszíti korábbi erejét.

A *Fejes Endre*, *Somogyi Tóth Sándor*, *Sánta Ferenc* művei által kiváltott vita (hogyan élünk? hogyan éljünk?) a szocialista életmódról, egy fontos szakaszát zárta le a társadalmi fejlődésnek. Az új nemzedék a maga élményvilágát, társadalmi tapasztalatait adekvát módon akarta kifejezni.

„A leleplezés, a morális indítékú társadalomkritika, az opponálással, a tagadással történő önkifejezés és önmeghatározás elsődlegessége helyett a művészet felfedező-megismerő és elemző-tudatosító funkciója nyomult előtérbe.” *Kulin Ferenc* Ezzel együtt nagy hangsúlyt kap fiatal íróink munkásságában a hagyományokkal való szakítás, az írói szereptudat teljes átalakítása, átértékelése.

A költészetben ez a szocialista elkötelezettség gyakori feladásával jár, megnő az egyén belvilágának szerepe, s gyakran az alkotás öncélú esztétikai csúcspontokat akar meghaladni. A prózában ehhez (vagy ezzel együtt) a realista hagyományok felszámolásának igénye járul. Ennek a veszélyeire hívta fel a figyelmet szenvedélyes vitacikkében *Csák Gyula* (A realizmus védelmében – *Kritika*, 1980. 3. sz.) A „fiatal” irodalom helyzetével, a fiatal írók közérzetével, kulturális életünk kérdéseivel foglalkozott az 1980-as esztendő leghosszabb, legnagyobb érdeklődést kiváltó vitája. A *Továbbjutni (ha lehet)* kötetnyi hozzászólása (*ÉS* 1980. 24. sz. – 40. sz.) újra megfogalmazta azokat a nemzedékbeli, fejlődésbeli sajátosságokat, amelyeket éppen a hetvenes évek irodalmi változásai hoztak felszínre.

A hetvenes évek irodalmának, íróinak nagy „élménye” a közönségtől, az olvasóktól való eltávolodás; „mindinkább az irodalmi city tolakszik az olvasóközönség helyére és funkciójába.” *Fekete Gyula*). Lehet az ellenreakciója a megváltozott közönségizlésnek, amely az irodalmat megfosztotta korábbi szerepétől. A trónfosztás-

nak különösen a lírában vagyunk a tanúi. De az is igaz lehet, hogy a valóságismeret hiánya szükségszerűen vezet a közönségtől való eltávolodáshoz.

Az új nemzedék prózájából kezdenek eltűnni a helyüket nem találó hősök, egyre kevesebb a lézengő figura. Világlátásukra a történelmi érzékenység, az ironikus-groteszk hangvétel jellemző leginkább. Ez a nemzedék *Asperján György*, *Balázs József*, *Csaplár Vilmos*, *Dobai Péter*, *Kurucz Gyula*, *Ördögh Szilveszter*, *Esterházy Péter*, *Spiró György*, *Oravecz Imre* *Petri György* stb.) „a periférikus érvényű problémafelvetéstől eljutott a társadalmi perifériák egyetemes igényű elemzéséig, a lírai attitűdtől az epikus ábrázolás igényéig, a lézengő hősöktől a lázadó és cselekvő hősökig, a hangulat- és közérzetjelentéstől a történelmi okok kereséséig, az egyoldalúan társadalomkritikus indulattól az önvizsgálat és önbírálat képességéig, s a valami ellen való tiltakozástól a valamiért való protestálásig.” *Kulin Ferenc*)

Végh Antal önvallomásos jellegű interjúkötetében (*Ölbeülni? Dorombolni? – 1992*) több helyen is felidéri pályakezdésének történetét. „Még újfehértói tanító koromban jelent meg egy-két novellám. És szerintem Újfehértóról Nyíregyházára is azért helyeztek, hogy a színvonalasabb szellemi közeget biztosítsák a számomra. Horváth Miklós volt a megyei művelődési osztályvezető, aki behívatott egyszer magához. Akkor már általános iskolai tanár voltam, mert közben elvégeztem a főiskolát Egerben, tehát azt is megengedték, hogy én oda beiratkozzak.

Szóval, behívott a megyei művelődési osztályvezető, hogy ő mennyire becsül engemet, és hogy szeretné az én irodalmi fejlődésemet segíteni. Vajon tud-e úgy segíteni, hogy az újfehértói általános iskolából áthelyez a nyíregyházi Vasvári Pál Gimnáziumba? Mondtam, hogy igen. De hogy fogom megoldani a lakásproblémámat? Nekem nincs pénzem, nincs lakásom. Nőtlen voltam még akkor. Úgy oldotta meg a gondjaimat, hogy egy kollégiumba betett nevelőtanárnak. A gimnáziumban meg taníthattam. Abba a testületbe kerültem Nyíregyházán, amelyik akkor az egész városban a legjobb volt. Kitűnő magyar-történelem szakos tanárok, tudósok mellett dolgozhattam, mint például Margócsy József meg Katona Béla, aki egy nagyszerű könyvet írt Krúdy Gyuláról. Amikor később megalakult a Tanárképző Főiskola, ők át is kerültek. Én meg elkerültem Nyíregyházáról. Abban az évben lettem írószövetségi ösztöndíjas. Akkor már jelent meg egy-két novellám a Kortársban, Alföldben, más lapokban” – írta.

Végh Antal a paraszti életben, majd szabolcsi tanítóskodása alatt szerezte első, meghatározó élményeit, s életprogramjául vállalta a környező valóság hiteles bemutatását, a társadalmi változások krónikáját, az élet minőségének az írások, az együttgondolkodásra készítő riportok általi változtatását. Bár már sokan feldolgozták a paraszti világot, a tanyavilág, a tévesztés kérdéseit, a faluról városba kerülő munkások problémáit, a parasztfiúból értelmiségivé váló fiatalok gondjait, Végh Antal novelláival feltűnést keltett, önéletrajzi ihletésű történetei hamar felhívták rá a figyelmet: cselekményalakító készsége, erőteljes nyelve, a falu visszasságait feltáró novellái és kisregényei az érdeklődés középpontjába kerültek.

Első regénye 1963-ban jelent meg *Kékszemű élet* címmel, ugyanebben az évben adta ki első novelláskötetét is, a *Korai szivárványt*. *Nyugtalan homok* című elbeszéléskötete 1965-ben, *Ár és iszap* című regénye 1968-ban, *Bekötő út* című regénye 1969-ben jelent meg. Ezek a művek mind faluban, tanyán játszódnak, hősei többsége parasztember, juhász, cigányfiú, gimnáziumba vágyó falusi kislány, tévesztelők, magányos, munkásszálláson kallódó valamikori parasztember, csordás. Egyszerű emberek, akikkel olyasmik történnek, amiket nem értenek, az eseményeket leg-

többször nem maguk irányítják, kiszolgáltatottak, nehezen tájékozódnak a változó világban. Végh Antal nagy együttérzéssel és szeretettel ábrázolja ezeket az elesett embereket, kitűnően rajzolja meg környezetüket, tárgyi világukat, beszédmódjukat, szokásaikat, érzelmeiket. Biztos kézzel válogat az anyagban, csattanós történeteit hol együttérző, szomorú hangon vagy harsány derűvel, humorral idézi fel, sok írásában a legjobb realista prózai hagyomány folytatójának bizonyul. Sokszor végletes helyzeteket, tragédiákat ábrázol, ezekben tudja felmutatni az új életforma válságait, az átalakulással járó lélektani problémákat, a tudat lassú változásait.

A valóság iránti szenvedélyes érdeklődés, a közelmúlt hiteles megörökítésére való törekvés motiválja Végh Antal riportjait is. Ezekben könnyen szóra bírja beszélgetőtársait, bármilyen területen dolgoznak, bárhol helyezkednek is el a társadalmi munkamegosztásban. A valóság minden területe érdekli, tapasztalatait színesen, élvezetesen, sokszor nagy művészi erővel adja át olvasóinak (például az *Ökörsirató* című novellában, a paraszti világ átalakulásáról szóló kortárs írások egyik legjobbjában). Mindig az emberi cselekedetek rugóit keresi, a gyökereket kutatja, a kötöttségeket és új kötések mutatja fel jellegzetes figuráiban, a falu zárt világából kikerülő emberekében és a falu életét befolyásoló vezetőkében egyaránt. Tárgyismereete, élményanyaga, epikai vénája nagyon sokáig csak a falusi tárgyú novellákban, regényekben mutatkozott meg, később azonban más tematika is foglalkoztatni kezdte. Megírta debreceni kollégiumi éveinek regényét: *Akkor májusban esett a hó* (1979), majd szociográfiai írások felé fordult érdeklődése. A Nyírség és Szabolcs életéről adott izgalmas, érdekfeszítő áttekintést az *Erdőháton, Nyíren* (1972) című kötetében, a szabolcsi almatermesztés gondja további riportjaiban is sokáig foglalkoztatta, ezeket *Az almafákat évente kell metszeni* (1979) című kötetében gyűjtötte össze, a magyar gazdaság egyik égető kérdését ismertette meg olvasóival.

1974-ben jelent meg talán legnagyobb vitát kiváltó, az egész magyar közvéleményt megmozgató szociografikus esszéje, a *Miért beteg a magyar futball? Véleménynyilvánításra késztet, állásfoglalásra kényszerít, az egész ábrázolt világot modellértékűen tárja olvasói elé, őszintén felfedve a gondokat, megoldásra váró kérdéseket; szenvedélyes gondolkodásra és vitára ingerel.*

Termékeny író Végh Antal, elbeszéléskötetein (*Aranyalma* 1971, *Ökörsirató* 1975, *Jégzajlás* 1977) kívül számos más műfajú könyvet is publikált: a *Száz szatmári parasztétel* (1978) a hajdani paraszti világ szokásait, éttrendjét idézi fel. Sporttárgyú regénye, a folyóiratbeli közlés után 1980-ban megjelent *Kilencven perc, a Galamb és béka* című riportkötet (1982) mellett drámaival is bekerült az irodalmi életbe, 1975-ben *Színvallatás* címmel összegyűjtött drámái közül többet is bemutatottak. Fontos műfaja az útirajz is, sok országot bejárt ugyanazzal a lázas, szenvedélyes érdeklődéssel, amellyel a magyar valóságot kutatja, s tapasztalatairól színes, mozgalmas írásokban számolt be (*Északi utakon*).

A hetvenes évek végétől, a nyolcvanas években sok vitát kavarázó közéleti szereplése, szociográfiai írásai, az állandóan változó, gazdagodó életmű megítélése egy későbbi irodalomtörténeti munka feladata.

Nehezen cipelhető volt az az örökség, amelyet Végh Antal szűkebb pátriájában, Szatmárban birtokba vehetett. Korai élményei, gyermekkori ízei, hangulatai a majtisi világban gyökereznek, s ezt a világot a nagy író előd, Móricz Zsigmond a lehető legnagyobb mélységben feltárta már, megmutatta a paraszti világnak minden drámáját, örömet és szépségét is. Igaz, hogy ennek a világnak az irodalmi ábrázolása időről időre a kávéházi irodalmárok fanyalgásának a tárgya.

Szerencsére Végh Antalt ez egyáltalán nem zavarta. Különösen azért, mert a fiatal író, s később a már sok tapasztalattal rendelkező alkotót is, a művészi ábrázolás, a megjelenítés szándéka átszínezte, olykor erősen áthatotta a közéleti magatartásból fakadó attitűd. Egyfajta változtatni akaró szándék ez, amelyikben van egy ideológiai, világnézeti elkötelezettség is, illetve az a meggyőződés, hogy a parasztság végre rátalált igazi útjára. A korai elbeszélések hősei az agitátorok, akik a magángazdálkodásba éppen csak belekóstolt parasztembereket a közös felé terelik. A *Korai szivárvány* lírai színezetével mutatja be a falu két táborát: a közöset ellenzőket és a híveket. Nincs itt szó semmilyen komoly ellenségességről, inkább csak ismerethiányról. Hiányzik ebből a történetből a paraszti nyomor keserű rajza, az indulat, inkább a didaktikus szándékot érzi az ember, még akkor is, ha egy félmondattal jelzi Végh Antal, hogy a termelészövetkezetek szervezésének „meg kell lenni”. Minél előbb megértik az emberek, annál hamarabb szabadulnak. Az 1963-ban született írások szinte egyetlen eseménysorra fűződnek fel: hogyan szerveződnek a téeszek. Ilyen írásokra gondolunk, mint *A folyó vasárnapja*, a *Két rozmaringszál*. A később született novellákban is erősen jelen van még a paraszti életforma változásának inkább lírai, mint drámai rajza. Végh Antal egyszerű paraszti hőseit nagy-nagy szeretettel ábrázolja. Gyula bácsi portásként dolgozik egy gyárban, s amikor véletlenül meglátja az igazgató elvtárs kertjében az elhanyagolt almafákat, elvállalja, hogy gondozza a kertet (*Pók a falon*, 1965). Tiszta, igazi parasztember, megőrizte a tartását még akkor is, ha közben a történelem kilökte megszokott helyzetéből. Ez a tartás jellemzi Végh Antal paraszti hőseit. Ebben az ábrázolásban van persze idealizmus is, de inkább hiányzik az íróból az a drámai erő, amely ahhoz szükséges, hogy az idealizált ábrázolásmód helyét átvegye a nyersebb, igazabb megjelenítés. Ezzel a jellegzetességgel tart szoros kapcsolatot az is, hogy a novellákban kevés a leírás, a környezettel való jellemzés. Végh riporteri érdeklődéssel bonyolítja a cselekményt is, inkább beszélgeti a hőseit, dialógusokban oldja fel a személyiség vonásait, a lelkiség különös vagy egyes sajátosságait. Az írások ezzel is közelednek a népies közlésmódhoz. Ez persze nem hiba csak sajátosság. Végh Antal novella hősei nem meditatív alkatú emberek, akik a sorsuk alakulását a töprengések eredményeiként határozzák meg. Ezek a figurák, az ellenszenvesek és a tiszta erkölcsiségük is, egyneműek, mintha népmesei hősök lennének, annyi különbséggel, hogy a sorsuk, a helyzetük mögött nem valami időtlen valóság, hanem a huszadik század hatvanas évekbéli társadalmi történései húzódnak meg.

Végh Antal novellái – különösen a nyolcvanas évek közepéig születettek – sajátos történelmi alulnézetből ábrázolják a magyar valóságot. Alig van ezekben a történetekben írói fikció, hiányzik a tényanyag tudatos szerkesztése. Az író inkább a közvetítő szerepét játssza el, rögzíti a tapasztalatokat vagy a hallottakat. Ezért van, hogy aki valamennyire ismeri a hetvenes-nyolcvanas évek szatmári viszonyait, ráismer a novellák hőseire: a téeszelnőkre, a járási párttitkárra, az agronómusra vagy éppen az iskolaigazgatóra. Novellában megjelenik a családiház-építkezés minden nyomorúsága (*Disznófül*, 1975), az új lakásra várás minden fájdalomja és gyötrelme (*Vadrózsa*, 1980). Ez utóbbiban a szerelem gyakran tapasztalt drámája is megjelenik, hiszen a fiatal pár minden energiáját felemészti a különféle kölcsönök törlesztése. Már van lakás az emeleten, de nincs boldogság, mert reménytelennek tűnik az élet.

Húsz év után hazatér a disszidens, aki azóta nem látta a gyermekét (*Víz és vér*, 1980). Új családok alakultak: férjhez ment a volt felesége, s ő is családot alapított.

A látogatásra magával hozta természetes amerikai feleségét s rágógumizó négy gyereket. Magyarországon történelem zajlott le távozása óta. Végh Antal drámai erővel rajzolja meg a húsz éves fiú és az édesapa találkozását. De a történet aktuális is, hiszen az ötvenhatot követő megtorlás után ekkoriban jöhetnek haza először azok, akik elhagyták az országot.

Végh Antal novelláinak belső világa, a megformálás színvonala a hatvanas évek második felétől fokozatosan gazdagodik. Visszaszorul a dialógus, megnő – az olykor kivételesen lírai – elbeszélés mód szerepe. Együttal egyre gazdagabb és mélyebb a valóság megjelenítése, a novellák hősei nem pusztán egy-egy regény „előmunkálatai”. Sikerült saját sorsot, életet, világot is megrajzolni a számukra.

Ettől függetlenül. Végh Antal mesélő elbeszélő. Nem véletlen az a meghatódás, amit Farkaslakán érez (*Aranyfog*, 1985), ahol a Tamási Áron és a Tamási Gáspár által bemutatott, megrajzolt világot keresi. Úgy érzi, hogy benne is ott lobog a természet- és emberszeretet lángja. Mert emberszeretet nélkül semmit sem ér az élet!

„– Messziről jöttek – mondja a harmadik –, ott is drága a benzin, nemde? Itt drága lenne, ha vóna... Ha már a benzin árát megfizették a vendégek, akkor mi meg fizessük ki ezt a bort! Így lesz ez testvéries...”

Így, így iszogat az ember Farkaslakán... a kocsmában, esti időben, egyik poharat a másik után, szóba hozva mindent, ami közös, először Áront, aztán Gáspár bácsit, a Hargitát, meg azt is, hogy hol vannak itt hát azok a megénekelte rengetegek, hisz csupa szelíd lankás vidék ez a táj. Farkas, medve vagy az eltévesztő nagy rengetegek ugye itt nincsenek már, sehol?” Megváltozott a világ, csak a farkaslaki emberekben lobog változatlanul a szeretet, s erős a várokozás, hogy egyszer még minden jóra fordul.

A fentebb említett mesélő attitűd, amely mögött az az erkölcsi világgép áll, hogy *minden nehézségből van kivezető út*, az élet szép, a tiszta erkölcsű emberek végül is felmagasztosulnak, s a jóra nem lehet rosszal válaszolni, ez a világgép könnyűvé és érthetővé teszi a mesélő hajlamot.

Az élelsruhetettől nem áll messze a valóságnak görbe tükörben való megmutatása. Aki képes nevetni, képes arra is, hogy másokat mosolyra fakasszon. Végh Antal életműve nem tartozik a valóságot a humor szemszögéből megmutatókéhoz. Ettől függetlenül őt is megkísértette a humor. Ilyen jellegű novellája az 1990-ben született *Az összeállítás*. A bevezetőben a következő eszmefuttatást olvashatjuk: „Ezt a csapatot már az Isten sem mentheti meg a kieséstől. Ha pedig nyilvánvalóbbá válik egy csapat kiesése, és matematikailag sincs esély bent maradni, akkor nyilvánvaló: legfontosabb a csapat összeállításában előfordult tévedések elemzése, a játékosának tudásának, teljesítményének szakmai felülvizsgálata, mert anélkül nem érdemes elkezdni az új csapat építését. Hiszen ha a friss együttes ugyanezekre a hibákra épül, akkor a másik csapatra sem várhat siker.” Végh Antal a rendszerváltás előtt utolsó magyar kormányt elemzi. Az írásnak semmi köze a novellához, inkább humoros publicisztika. Megírása abból az írói szándékból fakad, hogy be akar sorolni azok közé, akik a rendszerváltás előtt vagy közvetlenül utána hevesen bírálták a szocializmus minden felépítményét.

A korábban említett riportkötetben egy „álriporteri” kérdésre, hogy „Faluról indult, nagyvárosban telepedett le, családja Buda egyik legszebb részén, a Lipótmezőn lakik. Ő maga azonban változatlanul falusi lakos, a közeli Unyban vásárolt magának birtokot. Túlzás-e, ha úgy fogalmazok, hogy Végh Antal falun érzi jól magát?”

– Engem mindig is érdekelt a falu, a föld. Mert mindig úgy éreztem, hogy a föld tulajdona mindétől fontosabb. A legfontosabb pedig a föld népének a helyzete. Még olyan államokban is fontosabb az iparnál, kereskedelemnél, amelyek ipari jellegűek. Az agrárjellegű államoknál pedig mindennek ez az alapja. Nemcsak azért, mert a kezdet kezdetén, a „paradicsomi állapotok” idején mindenki paraszt volt, mindenki a földből élt. Hanem egyszerűen azért, mert minden élet a földből jön ki. Ez egy csoda. Csoda a föld, a fű, a fa, minden csoda, ami a természetben van. Ha tanár voltam, ha író voltam, ha fővárosi lakos voltam, nem szakadt meg a kapcsolatom a földdel. Egy pillanatig nem voltam úgy, hogy ne a földből éljek, hogy ne a földhöz kössön a sors. A szüleim mindig azt hitték rólam, ha elmegyek tanárnak, akkor én is élem majd a tanárok életét. De én már akkor is hazajártam nyáron szőlőt kapálni, kertet művelni. Mikor meg Pestre kerültem, az volt az első dolgom, hogy a környéken szerezzek magamnak egy darab földet.”

A pálya utolsó szakaszában különösen fontos lesz ez az unyi birtok, hiszen innen vívja Végh Antal közéleti küzdelmeit. Fokozatosan elmagányosodik, az irodalmi élet perifériájára kerül. Jellemző módon – nemcsak üzleti megfontolás miatt – új könyvei saját kiadásában jelennek meg.

A bevezetőben Móricz Zsigmond hatásáról beszélünk. Természetes volt ez a hatás, hiszen a szatmári táj, a szatmári emberek Móricz számára is fontosak voltak. Igaz, ő elsősorban a drámát, a feszültséget, a robbanásig feszülő indulatot mutatta meg. Végh Antaltól hiányzik ez a képesség, ez a drámai fegyver. Ettől persze még lehetne kiváló novellista. Sok minden megvan benne ahhoz, hogy a műfaj klasszikus vagy modern követelményeinek megfeleljen. Emberközpontúak az írásai, arról beszél, ami az embereket foglalkoztatja. Hősei mindennapi, olykor nem hétköznapi figurák, akik megküzdnek sorsuk jobbra fordításáért. Végh Antal írói nyelve gazdag, bár természetesen elsősorban abból a világból táplálkozik, amelyet kitűnően ismer. Van ebben a beszédben hajlékonyság, lírai töltés, de a hétköznapi indulatainak nyelvi megfogalmazása sem hiányzik belőle.

Novellái túlságosan kötődnek a tárgyyszerű valósághoz, az íróban nagyon erős az elkötelezettség, s ez alapvetően befolyásolja a sikerességet. Az ún. couleur locale megteremtésének a szándéka megakadályozza a távolságtartást, ami pontosabbá tehetné a jellemrajzot is.

Így aztán Végh Antal novellái három és fél évtized magyar társadalmi mozgásának a lenyomatai maradnak. Mozaikok, amelyekből össze lehet rakni azt a képet, amelynek azt a címet is adhatnánk: Így éltünk 1960–1990 között.

*

A konferencián elhangzott előadásokat mintegy másfél órás vita követte. *Lipták Pál* református lelkész Újfehértóról, aki egyébként Végh Antal egyik búcsúztatója volt a Farkasréti temetőben, emelkedett szavakkal idézte föl az író alakját. *Angyal Sándor* újságíró, a Kelet-Magyarország nyugalmazott főszerkesztője elmesélte az együtt átélt ifjúkori élményeket. *Bakó Endre* debreceni irodalomtörténész nem is annyira az íróról beszélt, mint inkább a focistáról, aki azonban hasonlított a kemény valóságfeltáróra: úgy kergette a labdát, mintha az élete múlna rajta. *Tar János* nyugalmazott kollégiumigazgató a pályakezdő pedagógus Végh Antalt idézte meg. A konferencia azzal zárult, hogy *Török Ferenc* újságíró javasolta, alakuljon Végh Antal Társaság, az író munkásságának ápolására.